

**ЛАРИСА НАСТЕНКО**

**к. пед. н.**

*Національний авіаційний університет (Україна)*

## **КОМАРНИЦЬКИЙ МИКОЛА АНТОНОВИЧ**

**(1894-1975)**



Небо було для нього мрією і він присвятив йому і авіації понад 40 років. Микола Антонович Комарницький належав до числа тих людей, хто пройшов першу світову і громадянську війни, хто прийшов в авіацію на зорі її становлення і присвятив цій справі все своє життя.

З постаттю М. А. Комарницького, українського військового льотчика, одного з організаторів авіаційної справи в Україні, ім'я якого, нажаль, незаслужено призабуте у наш час, пов'язують початок історії Полтавського аеродрому, повітряної станції, а також створення та активну діяльність Полтавського губернського відділення Товариства авіації та повітроплавання України і Криму (ТАПУК).

М. А. Комарницький народився 25 листопада (7 грудня) 1894 р. у селі Дессерівка Подільської губернії (нині – село Загірне Старокостянтинівського району Хмельницької області) в багатодітній сім'ї сільського священика.

У 1913 р. вступив до Київського військового піхотного училища, яке закінчив по першому розряду в 1914 р., і тоді ж, з початком першої світової війни, брав участь у боях проти німецько-австрійських військ на Південно-Західному фронті в складі 8-ї армії під командуванням генерала О. О. Брусилова. З січня 1915 р. підпоручик 6-ї роти 16-го стрілецького полку М. Комарницький брав участь у тяжких кровопролитних боях під Галичем, Львовом, на річках Золота Липа та Гнила Липа та в інших місцях, де війська Брусилівської армії ціною тисяч людських жертв здобували перемогу.

У цих боях гартувався і молодий Микола Комарницький. До травня 1915 р. він був двічі поранений, отримав контузію. Там же, на Південно-Західному фронті, воював і здійснив свій, безприкладний для свого часу, подвиг російський військовий льотчик, штабс-капітан П. М. Нестеров. У повітряному бою 26 серпня (8 вересня) 1914 р. він провів перший у світі повітряний бій, у якому ціною свого життя таранним ударом знищив літак

противника. Ця подія ще більше зміцнила мрію М. Комарницького піднятися в небо, літати і битися з ворогом.

У листопаді 1915 р. М. Комарницькому, який нещодавно одужав після поранення, було запропоновано поїхати на навчання в Севастопольську військово-авіаційну школу.

У Бельбекському відділенні авіашколи він до тонкощів вивчав авіаційну техніку. 1 (14) червня 1916 р. він здійснив перший політ на літаку системи «Морган» (типу «Ж»), потім на літаку «Морган-Парасоль» і 26 липня (8 серпня) того ж року одержав звання військового льотчика. Наприкінці липня – на початку серпня на тому ж літаку він здійснив переліт протягом 1 години 25 хвилин з трьома посадками із пасажиром на борту з Бельбекського аеродрому в місто Євпаторію і назад.

У серпні 1916 р. молодий льотчик прибув на фронт в XI Корпусний авіаційний загін, яким командував за життя П. М. Нестеров. Незабаром М. Комарницького призначили ад'ютантом командира загону. Він був льотчиком-розвідником, льотчиком-винищувачем. Певний час очолював діяльність авіарозвідки, сам не раз доставляв цінні розвіддані про дислокацію противника і вступав у бій з ним. Отримав звання поручика, а в листопаді 1916 р. – штабс-капітана.

У березні 1917 р. М. Комарницький проходить курси вищого пілотажу у Севастопольській авіашколі і наприкінці травня того ж року повертається у свій «нестеровський» загін.

За мужність і героїзм М.А.Комарницький був нагороджений шістьма орденами: Св. Володимира, Станіслава та Анни 2-го та 3-го ступенів з мечами та бантами, з написом «За хоробрість».

У жовтні 1917 р. М. Комарницький був у відрядженні в Петрограді і мав змогу відчувати революційні настрої. Під час бурхливих жовтневих подій XI Корпусний авіазагін у складі 12 офіцерів-льотчиків, 103 солдатів з усім «господарством» – 10 літаками, 5 автомобілями, близько 100 кіньми, 22 кулеметами з боеприпасами, дислокувався на станції Погорелово під Барановичами. Дізнавшись про революційні події в Петрограді, майже всі офіцери втекли. Лише штабс-капітан Комарницький та прапорщик Андреев залишилися з солдатами. М. Комарницький, який вважав своїм обов'язком залишитися в загоні разом з озброєними солдатами, головою солдатської військово-революційної Ради М.Й.Писаренком, механіком літака, здійснює командування загonom. Солдати одногосно обирають його командиром.

З 16 (29) січня 1918 р. М. А. Комарницький офіційно був призначений командиром XI Корпусного авіазагону. У складних умовах німецько-австрійської інтервенції та громадянської війни, що починалася, він вивозить загін у Росію, у місто Орел. У серпні 1918

р. передає командування загоном П. М. Стефановському, а сам відбуває на лікування, згодом, у 1919 році він демобілізувався.

У січні 1919 р. М.А. Комарницького призначили на посаду інспектора Полтавського губернського військового комісаріату. У той час Полтавщина, як і вся країна, переживала великі економічні труднощі, які поглиблювалися боротьбою різних угруповань – решток петлюрівських, денікінських військ, анархістсько-кримінальних елементів. Повсюди лютував жорстокий бандитизм. Для боротьби з бандами, спекулянтами та іншими кримінальними елементами створювалися спеціальні військові загони – частини особливого призначення (ЧОП). В Полтаві весною 1919 р. було створено штаб ЧОП, а для політичного керівництва при губкомі партії – рада ЧОП, до якої увійшли кадрові партійні працівники та військові спеціалісти. Саме у таких частинах особливого призначення в Полтаві до 1923 р. і працював М. А. Комарницький.

Про його не стільки професійні, а скоріше людські якості, говорить той факт, що певний час він опікувався рядовим І. С. Козловським, у майбутньому всевітньовідомим оперним співаком, який служив під його командуванням. М. А. Комарницький всіляко сприяв його навчанню співу у талановитій українській актриси О. О. Герцик (1886-1964). Вона народилася у Полтаві. Виступала у трупі М. Садовського, згодом стала дружиною І. Козловського, залишила Київ і грала в Полтавському музично-драматичному гуртку.

Та з авіацією М. А. Комарницький ніколи не поривав зв'язків, підтримував тісні контакти з друзями-авіаторами.

На початку 1920- рр. потреба у ЧОПах стала не такою гострою і в 1923 р. М. А. Комарницький повернувся до авіаційної справи

Наприкінці 1922 р. при Головповітрофлоті СРСР створюється перший радянський планерний гурток «Парящий полет», до якого потягнулося багато ентузіастів.

З 1-го березня 1923 р. в СРСР проводиться «Тиждень Повітряного Флоту» і з цього дня газета «Известия» відкриває збір коштів по підписці на спорудження літаків.

26 червня 1923 р. член гуртка «Парящий полет» К. К. Арцеулов на планері власної конструкції А-5 здійснює один з перших ширяючих польотів в СРСР. А 30 червня того ж року відкривається в країні повітряна лінія Москва-Нижній Новгород (згодом м. Горький) протяжністю 420 км.<sup>1</sup>

У цьому ж році М. А. Комарницький, підтримуючи тісні контакти з К. К. Арцеуловим, братами Касяненками, бере участь разом з ними у створенні Товариства друзів Повітряного Флоту в Україні, в організації перших повітряних ліній Товариства «Укрповітрошлях».

---

<sup>1</sup> Красильщиков А. П. Планеры СССР – М., 1991, С.19-45.

У Полтаві на той час склалася певна система розвитку авіації. Губернський відділ Товариства авіації і повітроплавання України та Криму (ТАПУК) на Полтавщині виник у 1923 р. Його правління очолює один з друзів М. Комарницького – А. І. Касяненко. Тоді ж була створена Рада губернського відділу, до складу якої увійшло 25 осіб. Комарницького було призначено секретарем правління. У травні 1923 р. було обрано також бюро Пропаганди губвідділу ТАПУК із 6 осіб, до складу якого також увійшов М. А. Комарницький.

У 1923 році М. А. Комарницький організував вузловий Полтавський аероклуб і до офіційного відкриття аеродрому в Полтаві сам відшукав площадку для посадки літаків і сам приймав та відправляв на лініях Харків-Київ, Харків-Одеса рейсові літаки, які літали з посадкою в Полтаві. Тут же влаштовувалися й агітаційні польоти, на які збиралося багато молоді.

Ця робота В. А. Комарницького не обмежувалася. У перші роки зародження авіації Комарницький, як і ряд його друзів з когорти перших вітчизняних авіаторів, став одним з діяльних організаторів радянського планеризму. У Полтаві в 1923 р. з його ініціативи було створено переважно з учнів індустріально-технічної профшколи при Полтавському губернському відділенні ТАПУК гурток безмоторної авіації. До складу гуртка увійшли Юрій Победоносцев, Борис Горонескуль, Данило Зосим, Євген Печерський та ін.

М.А. Комарницький став душею і курівником цього гуртка. Від нього юнаки багато дізналися про одного з перших вітчизняних авіаторів Сергія Уточкіна, який в 1911 р., здійснюючи маршрут Петербург-Москва, побував і в Полтаві, про що добре пам'ятали старші полтавці.

М. А. Комарницький мав глибокі знання авіаційної справи, володів сильним вольовим голосом, що і притягувало до нього юнаків. До того ж він чудово фотографував, міг сам сконструювати, зібрати чи відремонтувати радіоприймач.

1 листопада 1923 р. в Коктебелі відбувся перший зліт планеристів країни, який тривав 18 днів і увійшов в історію радянського планеризму як перші Всесоюзні планерні випробування. У них взяли участь відомі пізніше конструктори літаків Сергій Іллюшин, Олександр Яковлев, Олег Антонов, учень М. Є. Жуковського професор В. П. Ветчинкін, ентузіасти планеризму Костянтин Арцеулов, Леонід Юнгмейстер та ін. У їх числі був і М. Комарницький. Він першим в СРСР здійснив польоти на двомісному планері і був відзначений за довготривалість польотів на всіх змаганнях, за що одержав срібний годинник.<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Из истории гражданской авиации СССР. Научно-популярный очерк / Под общей ред. Б.П.Бугаева. – М.: Воздушный транспорт, 1983.

12 листопада М. Комарницький здійснив політ на планері «Коршун» (27 секунд). В цей же день вперше в СРСР були проведені польоти на планері «Коршун» з пасажиром, які виконав М. А. Койарницький з І. П. Товстих. За перші Всесоюзні планерні змагання М. А. Комарницькому було присвоєно звання пілота-планериста.

Повернувшись до Полтави, М.Комарницький активізував роботу полтавських юних авіабудівників. Були встановлені тісніші контакти з Харковом, куди їздили члени гуртка Ю. Победоносцев та Б. Горонескуль. Відомий нині конструктор, Герой Соціалістичної Праці, а тоді студент Харківського технологічного інституту М. Й. Гуревич спроектував планер для керованого М.А. Комарницьким Полтавського планерного гуртка. Як відзначав він сам пізніше, це був початок його льотної авіаконструкторської діяльності.

У Полтаві було вирішено будувати планери: один за проектом М. І. Гуревича, інший – розроблений членами самого гуртка, в основному Ю. Победоносцевим під безпосереднім керівництвом Комарницького. В 1924 р. планери були готові.

Того ж року члени гуртка внесли свою частку в справу побудови на кошти, зібрані трудящими України, бойової ескадрильї літаків ім. В.І.Леніна. Також того року М. А. Комарницький разом зі своїми учнями взяв участь у II-х Всесоюзних планерних змаганнях, які проходили в Криму з 5 по 28 вересня 1924 року. Учасниками були друзі Комарницького, зокрема по перших змаганнях – К. Арцеулов, Л. Юнгмейстер, А. Яковлев, С. Ільюшин, О. Антонов та ін.

На цих змаганнях планеристи досягли нових успіхів, зокрема h польоту – 312 м, дальності – 3,86 км, тривалості польоту – 5 год. 15 хв. 32 сек. Частина цих досягнень належала Л. Юнгмейстеру. Позитивну оцінку одержали на змаганнях планери полтавців, які випробував К. Арцеулов. За активну участь по організації змагань М. А. Комарницький був відзначений грамотою. Але найвищою нагородою для нього було те, що професор В. П. Ветчинкін зацікавився одним з його учнів – Юрієм Победоносцевим і запросив його на роботу в Москву в ЦАГІ, де працював сам. Пізніше видатний вчений, один із піонерів вітчизняної ракетно-космічної техніки і творців грізної зброї, відомої під назвою «Катюша», член-кореспондент Міжнародної академії астронавтики, лауреат Державної премії, доктор технічних наук, професор Ю. О. Победоносцев напише, що знайомство з М. А. Комарницьким у юнацькі роки відбулося на виборі ним професії і що «...своєю багаторічною льотною та організаційною роботою він приніс велику користь авіації нашої країни»<sup>3</sup>

Після II-х Всесоюзних планерних змагань М. А. Комарницького запросили на роботу в Нижній Новгород. Якщо на початку роботи по створенню організації ТАПУК на

---

<sup>3</sup> Жук В.Н. З когорти перших / Радянське Поділля, 7 травня 1978.

Полтавщині Комарницькому довелося починати буквально на пустому місці, то на час його від'їзду з губернії, крім губернської, було 7 окружних, 86 районних організацій, 709 сільських та 282 міських осередки цієї організації, у містах налічувалось 24372 члени, у селах – 13107. Членами товариств з 1 жовтня 1923 р. по 1 січня 1925 р. було прочитано для населення 1320 лекцій і доповідей з історії повітроплавання та авіації, поширено більш ніж на 9,5 тис. крб. спеціальної літератури, організовано підписку біля 3 тис. примірників журналу «Воздушный флот», зібрано десятки тисяч карбованців внесків та пожертвувань на будівництво Червоного Повітряного Флоту.

Після Полтави М. А. Комарницький працював у Нижньому Новгороді в Управлінні «Доброльота», готував експедиції авіаторів по боротьбі з шкідниками полів у найрізноманітніших умовах у різних куточках країни. Працював у Закавказзі, в Поволжі, Середній Азії, на Далекому Сході і на Північному Заході країни. Не тільки організовував і керував людьми, але й безпосередньо сам працював із ранку до ночі, в спеку і в холод, у безводних пустелях. Займався питаннями вибору аеродрому, його обладнання, організацією роботи. Незмінним його бортмеханіком тривалий час був Г. В. Шамшев.

В 1926-1934 рр. М. А. Комарницькому доводилося багато чого робити вперше. У ті роки він організував льотну частину і керував усією роботою управління сільськогосподарської авіації Закавказзя, Волзького, Московського, Сибірського загонів. Особисто як льотчик брав участь у роботі по знищенню сарани в Закавказзі, ліквідації її гніздівель у гирлі Сир Дар'ї, у небезпечних районах поширення чуми у степах Заволжя. У Казахстані боровся з носіями чуми – ховраками, у Азербайджані, Вірменії, Грузії поклав початок ліквідації малярійних комарів. У 1932 р. він першим посадив свій літак на нинішньому Биковському аеродромі.

У 1934 р. працював в Наркомтяжпромі, сам, будучи відірваним від будь-яких баз, на літаку-амфібії Ш-2 обслуговував десяток партій геологів Бурейського вугільного басейну Далекосхідного вугільного управління.

У 1938 р. після аварії літака М. А. Комарницький залишив льотну роботу, але з авіації не пішов: керував організацією та першими аерофотографувальними роботами авіації Головнічморшляху, організував аерофотографування місця падіння в 1908 р. Тунгуського метеориту в Сибіру в районі Підкам'яної Тунгуски. В 1939-1941 рр. він працював у лісовій авіації, керував роботами по боротьбі з шкідниками лісу в Читинській області. А коли почалася Велика Вітчизняна війна, М. А. Комарницький під бомбардуваннями ворожої авіації евакуював із Прибалтики до Москви сім'ї аерофлотівців та важливі вантажі. Потім очолив штаб «Повітряного мосту» авіаційного загону 3-ї ескадрильї авіагрупи особливого призначення при Генштабі Червоної Армії. У дні блокади Ленінграда був начальником

штабу у Хвойному, звідки до Ладоги підвозилися продукти і боєприпаси для міста-героя на Неві.

Після війни М. А. Комарницький – начальник штабу авіагрупи Головлісоохорони при Раднаркомі СРСР, пізніше – командир льотного підрозділу лісової авіації. В Головному аерогеологічному управлінні очолював загін аерофотографування, цими ж питаннями займався зокрема під час роботи у підрозділі кольорових і спектрзональних матеріалів Інституту Ґрунтознавства АН СРСР (до кінці 1950-х років).

9 грудня 1975 р. М. А. Комарницький відійшов у вічність, похований на Ваганьківському цвинтарі в Москві.

До останніх днів свого життя він продовжував цікавитися розвитком вітчизняної авіації. Він завжди залишався активним бійцем на своєму посту.

Видатні льотчики, Герої Радянського Союзу М. В. Водоп'янов, М. Г. Слепньов, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії, відомий авіаконструктор М. Й. Гуревич та ін., кому доводилося працювати у свій час з Миколою Антоновичем Комарницьким, відзначали його виняткову працездатність і скромність. Усі свої знання і вміння він прагнув віддати на користь вітчизняної авіації. Його завжди вабила голубінь неба і він присвятив їй усе своє життя, передавав велику любов до авіації своїм численним учням.

*Стаття присвячена діяльності Миколи Антоновича Комарницького, який належав до числа людей, які пройшли першу світову і громадянську війни, він прийшов в авіацію на початку її становлення і присвятив цій справі все своє життя.*